

«Українська гуманітаристика: діалог культур між Сходом і Заходом»

Галина Усатенко, доцент кафедри історії української літератури та шевченкознавства

Діалектика стосунків «Заходу» зі «Сходом» проходила різні етапи. У якій точці вона перебуває сьогодні? Яке місце України на нинішньому етапі і в контексті цих стосунків? Яка роль української гуманітаристики – філософії, культурології, філології – у цьому процесі? Вказане та комплекс інших актуальних запитань і зумовили започаткування Інститутом філології проекту, покликаного сприяти формуванню простору для інтелектуальної дискусії і в академічному колі науковців та студентів, і ширше – в українському суспільстві: **«Українська гуманітаристика: діалог культур між Сходом і Заходом».**

«Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка є унікальною в Україні інституцією, – стверджує директор Інституту професор Семенюк Григорій Фокович, – що об'єднує під своїм дахом та в науково-освітній стратегії різні мови, літератури, культури, ментальності: нововідкриту білоруську спеціальність та традиційні українську, російську, німецьку, іспанську, корейську та гінді. Отож кому, як не нам, стати ініціаторами створення майданчика для наукової та ширше – суспільної дискусії – про українську гуманітарну думку, мистецькі пошуки в контексті інших культур (слов'янських, країн Балтії, Сходу та Європи), – дискусії, що могла б дати відповідь і на актуальні та неоднозначні питання сучасної ідентичності».

Перший захід у рамках ініціативи відбувся 9 вересня і презентував перед викладачами та студентами Інституту, журналістами, зацікавленими науковцями з інших вузів Діалог між Оксаною Пахльовською (яка представляла позицію Заходу) та Іваном Бондаренком (який представляв позицію Сходу).

У вступному слові координатор проекту Галина Усатенко зазначила: «Перед нами як філологами та й загалом сучасними освіченими людьми постає не лише проблема банальної глобалізації, а цілий комплекс питань духовно-світоглядних, морально-

етичних, естетично-стильових. Україна (на разі маю на увазі літературна, мистецька), яка впродовж останніх кількох століть активно позиціонувала себе переважно в ідейно-стильовому континуумі Європи, все активніше робить спроби осмислити дискурс Східний – японський, китайський, арабський, турецький та інших».

Партнером проекту став Український журнал іноземної літератури «Всесвіт». Презентуючи проект, заступник головного редактора журналу Дмитро Дроздовський, зокрема наголосив: «Про місце України в площині Сходу та Заходу треба говорити лише в компаративістичній площині, оскільки з такої позиції ти розумієш важливу історичну, соціокультурну роль *Іншого*. Окрім того: говорячи про *межовість* України між Сходом і Заходом,

треба розуміти, що стосовно Заходу ми маємо здійснювати політику *реінтеграції*, а щодо Сходу — *діалогізації*».

Діалог-дискусія, яка відбулася в стінах Інституту викликала помітний інтерес і серед учасників, і в засобів масової інформації. На думку директора Інституту Семенка Г.Ф., «у наших планах є проведення й надалі раз на квартал подібних зустрічей у форматі круглих столів, беручи до розгляду актуальні для української гуманіаристики проблеми із залученням широкого кола фахівців з різних вузів України та за її межами».

Пропонуємо вашій увазі фрагменти виступів головних доповідачів та учасників дискусії.

Професор Оксана Пахльовська, культуролог, лауреат Національної премії ім. Т. Шевченка, професор Римського університету "Ла Сап'єнца", завідувач кафедри україністики при Департаменті європейських та інтеркультурних студій (секція славістики) на факультеті літератури і філософії. Науковий співробітник відділу давньої української літератури Інституту літератури НАН України ім. Т. Г. Шевченка.

„Захід і Схід – це макрокатегорії, надзвичайно складні, що включають у себе багато поверхів, площин інтерпретації. Категорія Сходу відповідає і в сучасній ментальності Європи, і в сучасній ментальності світу тому безмежному простору, який займає ця категорія, і тому категорія Сходу є надзвичайно полівалентна у своїх виявах. Ми говоримо про Китай як Схід, ми говоримо про Далекий Схід, говорилося донедавна про Східну Європу тощо. Однак ідея Європи як Заходу – це ідея, яка структурується вже впродовж багатьох століть, і сьогодні – маю на увазі період від кінця Другої світової війни до сьогодні – структурування категорії Європи як західної цивілізації набуло остаточного виміру, оскільки європейська матриця стала базовою для розуміння категорії демократичного світу.

Хочу звернути увагу на такий символічний момент, коли почалося формування самої ідеї Європи, формування і формулювання. На суто теоретичному рівні це була середина-кінець Другої світової війни, коли Європа поставила сама перед собою питання, хто вона є, чому Європа була завжди мозком світу, з одного боку, а з іншого боку, – чому в цьому мозкові зародилися такі моторошні фантазмагорії, як дві світові війни і, зокрема, нацизм. Тому аналіз категорії Європи завжди проходив не лише історичні площини, не лише культурні площини, а й площини моральні.

Тепер ми маємо перейти на бік Сходу і подивитися, як бачилася Західна Європа. Знову-таки, тут багато питань. Скажу лише, що одним із кардинальних питань європейськості чи неєвропейськості є релігія, тому що середньовічна Європа ідентифікувалася з християнством, але не зі східним християнством, а західним, тобто з першим християнством, яке було католицизмом на великій території Європи. І далі, коли вже постало протестантство, фактично Європа ідентифікується з двома гілками західного християнства.

В цю розмову цивілізаційну входить Візантія, і починається дуже тривалий процес протистояння східного і західного християнства.

Нині ми перебуваємо в процесі формування нових-старих ідентичностей глобалізованого світу, і цей процес є надзвичайно не просто складним, а надзвичайно небезпечним. Ті макрокатегорії Сходу і Заходу, як вони були у давньому світі, зараз повернулися, постали у всій своїй геополітичній, геокультурній вазі, не прозондовані, ще не зрозумілі до кінця.

І тому питання вибору – це сьогодні питання життя і смерті для країн, що опинилися на межі цих двох світів.

Тобто, світ Європи як світ Заходу і світ Сходу – обидва ці світи мають свою ідентичність, – диверсифіковану всередину, багатогранну, полівалентну, але вони мають свою ідентичність. Між ними пролягає простір, який своєї ідентичності не має, простір, який себе ідентифікує з Євразією. Це неоевразизм російський, що веде лінію від євразизму 20-х років ХХ-го століття. Однак ця теорія повернулася в Росію і вона з'являється зараз на українських теренах і скрізь, де може ще проникнути, на теренах, не охоплених Європою, – неоевразизм, який стверджує, що існує ця неоевразійська територія, євразійська територія. Якщо коротко охарактеризувати цю теорію, можна сказати, що є Захід, є Схід, є Європа, є Азія, але Євразія не тільки не стала і Європою, і Азією, а вона не стала Європою і не стала Азією. Це справді пастка і це справді пустка.

Коли стоїть питання культурних контактів і культурних діалогів, існує велика інтерференція зараз Сходу і Заходу і через китайську потугу, що надзвичайно імперативно наблизилася не лише до кордонів західної цивілізації, – вона увійшла у західну цивілізацію, дедалі більше проникає у західну цивілізацію і диктує свої умови. Зараз, наприклад, в університетах ми маємо колосальну кількість студентів, які вивчають китайську, японську мови. Зі слов'янськими мовами це не можна порівняти. Китайську мову може вивчати потік 100 людей, тоді як слов'янські мови вивчають 5-10 осіб, включно з російською мовою.

Таким чином, з одного боку, існує ця необхідність пізнання одне одного, необхідність обміну культурним досвідом, культурними кодами. З іншого ж – існує проблема вибору: країни, які не вибрали свого шляху так, як чітко вибрали свій шлях Польща, Угорщина, навіть Болгарія і Сербія – православні країни, які йдуть на Захід, у бік демократичного світу, – країни, які не вибирають чітко свого шляху, мають ілюзію можливості існування на грані світів, – вони стають заручниками дуже серйозних енергій протистояння, ризикують втратити себе і просто елементарно не бути в історії”.

Професор Іван Бондаренко, завідувач кафедри китайської, корейської та японської філології, заступник директора Інституту філології Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка

„Українців я завжди відносив, і себе в тому числі, до європейців, як і Україну бачу виключно в Європі, однак ми надзвичайно мало знаємо Схід. **Знання Сходу, справжні знання, ґрунтовні, глибокі набагато виразніше допомогли би нам зрозуміти власне місце в цьому світі, власну культуру, власну літературу, власну історію.** Ми дуже мало, на жаль, знаємо культуру, історію Сходу, вважаючи себе якоюсь такою нацією вищого ґатунку. На мій погляд, все-таки історія розвивається по гегелівській спіралі. Були часи, коли на вищому щаблі опинялися східні країни.

Але зараз, на мою думку, і це підтверджує те, що ми почали вивчати саме східні мови з таким ентузіазмом, по цій спіралі на перше місце виходить все-таки Схід. Це ще тільки початок цього сходження.

Ми знаходимось на межі. Однак Україну я все-таки розташовую не на межі, а по європейський бік межі. І ми маємо користуватися цим географічним розташуванням, не втрачаючи власної індивідуальності.

Іноді називають культуру Заходу культурою дії, а культуру Сходу – культурою шляху, культурою пошуку засобу. До цього дотичною є релігія, оскільки в Біблії чітко написано: і поставив Бог людину над тварями і гадами і т.д. Тобто християнство ставить людину в центр цього світу, центр природи, підкорюючи йому. І людина Заходу, сприйнявши ці ідеї, справді почувається господарем становища, вона намагається підкорити доквілля. Зауважте, і атомна енергія, атомна бомба, і бактеріологічна зброя, – це все винаходи Заходу. Тоді як китайці, коли винайшли порох, могли б, створивши гармати, створивши зброю, завоювати весь світ. А вони використовували протягом століть цей порох виключно для феєрверків. Коли порох потрапив до європейців, перше, що вони зробили, – це гармати і мушкети. От вам певна різниця у наших світосприйняттях.

Насамкінець кілька слів про літературу. Коли вперше європейці в перекладах познайомилися з японською поезією, це для них був справжній шок.

Вміння східних людей в малому, в близькому побачити космос, всесвіт найкраще, по-моєму, віддзеркалює вірш-хайку Іди Дакоцу, це сучасний поет ХХ-го століття:

*В росинку вгледівшись,
Що з листячка звиса,
Себе, самотнього, під Місяцем побач.*

Уявіть собі: вгледіться в цю росиночку, що з листячка, і побачити своє місце у цьому мікро- і макрокосмі.

У цьому полягає головна різниця між Заходом і Сходом – в тому, що західна людина намагається підкорити цей світ будь-якими шляхами: стати наймогутнішим – чи над природою, чи над іншим народом, звідси ці нескінченні європейські війни, – тоді як східна людина намагається знайти своє місце в цьому мікро- і макрокосмі”.

Професор Людмила Василівна Грицик, завідувач кафедри теорії літератури і компаративістики Інституту філології:

„Здається, ні в кого з присутніх не виникає питання щодо того, де Україна є і де вона повинна бути. Коли ми говоримо про Схід, то, по-моєму, повинні враховувати фактори не тільки політичного і релігійного характеру, але й інші.

Не згадувати історичний момент у нашому ставленні до Сходу і у нашому сприйнятті Сходу абсолютно неможливо. Так само, як, мені здається, не можна накладати модель сприйняття Сходу європейську на українську модель його сприйняття. Це абсолютно різні речі. Коли ми говоримо, що Схід викликає великий інтерес у Європи вже не в XIX-му, у XVIII-му сторіччі, особливо у німців, так і дотепер, то варто наголосити, що в Україні цей інтерес до Сходу також був. І це теж проблема „я та інший”, „свій і чужий”. І вона у нас йде через все історичне життя українського народу.

У нашому сприйнятті Сходу постають зовсім інші проблеми. Вони вже на початку XX-го сторіччя, навіть у кінці XIX-го ще у М. Драгоманова, у І. Франка, А. Кримського були чітко визначені – знати Схід із наукового, освітнього погляду з тим, щоб краще пізнати себе. А далі інше – щоб знати культурну цивілізацію Схід. Якщо ми сьогодні кажемо, що шумерів піднімали і повертали до життя європейці, то шумерською цивілізацією цікавилися у нас в давні часи, якщо ми кажемо, що до давніх єгиптян виявляли великий інтерес французи і повертали до життя рукописи, через них пізнавали, то хіба можна говорити сьогодні про те, що Європа вже впродовж віків протиставляє себе в політиці, в релігії? У сприйнятті Сходу не може такого бути і ніколи не буде.

Чи є визначальним релігійний фактор? Скажімо, іспанська література. Справді, Андалузія і Астурія розвивалися різними шляхами. Вісім віків під арабами – це великий пласт культури, який за вісім століть прийшов до арабів. Але Іспанія сама, запозичивши звідти і моделювавши, змінивши касиду, це тепер еротична поезія, маючи своєрідний роман під впливом

арабів, залишилася іспанською, європейською культурою. І жодні релігійні фактори не змогли розділити цього.

Очевидно, у тому, що стосується культури, нам не треба політики – нам потрібно, мабуть, говорити про ті шляхи, що допоможуть пізнати іншого. Ми, українці, знали Схід у кінці XIX-го сторіччя – на початку XX-го набагато краще, ніж тепер, маючи людей, які можуть читати з оригіналу. От про що треба говорити – про проблеми перекладу, підготовки перекладачів, культурологів. Тільки так ми виберемося з нашого протистояння”.

Доцент Тетяна Федорівна Меленька, завідувач кафедри Близького Сходу:

Європа традиційно асоціювалася з християнством. Схід, Близький і Середній Схід, ближчий до України територіально, асоціювався з ісламом. І сьогодні дуже важливо, дуже гостро стоїть у світі проблема ісламу і християнства, протистояння і діалогу, проблема присутності ісламу в країнах Європи. Україна є на межі, Україна, яка увібрала, з одного боку, теж ісламські корені в культуру свою, у свій менталітет, цього не можна відкидати, Україна, яка протистояла ісламському світу, асоціювався в українській ментальності ісламський світ з образом чужого, іншого, турки, татари, монголи і т.д.

На майбутнє варто запланувати тему „Україна між християнським і ісламським світом”, цей діалог, протистояння ісламу і християнства в сьогоdnішньому світі.

